

11^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

Αθήνα, 9-11 Νοεμβρίου 2017

(<http://www.eleto.gr/gr/Conference11.html>)

Σάββατο, 11 Νοεμβρίου 2017, 16:50–19:00

Ανοικτή συζήτηση:

Γλώσσα και ορολογία στη λογοτεχνία

(Γλωσσικά και ορολογικά ζητήματα που αντιμετωπίζουν οι συγγραφείς και οι μεταφραστές όταν καταπιάνονται με αντικείμενα ειδικών θεματικών πεδίων)

Ορολογία με άρωμα Λογοτεχνίας

Μαρία Παπαδήμα

(mpapadima@frl.uoa.gr)

Αν κοιτάξει κανείς τα προγράμματα προπτυχιακών και μεταπτυχιακών σπουδών στο πεδίο της Μετάφρασης-Μεταφρασεολογίας, θα διαπιστώσει ότι υπάρχουν διακριτά μαθήματα αφενός λογοτεχνικής μετάφρασης και αφετέρου μετάφρασης ειδικών κειμένων, της αποκαλούμενης τεχνικής, νομικής, ιατρικής, οικονομικής μετάφρασης, κλπ. Αυτό προϊδεάζει το φοιτητή, και ενδεχομένως μελλοντικό μεταφραστή, ότι υπάρχει ένα σαφές διαχωριστικό μεταξύ των δυο ειδών μετάφρασης, το οποίο θέτει τον μεταφραστή λογοτεχνίας εκτός της επικίνδυνης ζώνης της ορολογίας και τον μεταφραστή τεχνικών κειμένων εκτός λογοτεχνικών αναταράξεων. Κι αν ο μεταφραστής τεχνικών κειμένων δεν θα κληθεί μάλλον να επιστρατεύσει λογοτεχνικές γνώσεις ή δεξιότητες, γιατί τα τεχνικά κείμενα δεν φημίζονται για τη λογοτεχνικότητά τους, πολύ εύκολα αποδεικνύεται ότι το αντίθετο, δηλαδή η απουσία της κάθε είδους ορολογίας από τη λογοτεχνία, δεν ισχύει.

Στη δική μου μεταφραστική καριέρα, αυτή η αφελής βεβαιότητα καταρρίφθηκε πριν καλά-καλά προλάβω να μπω στο στίβο της μετάφρασης. Η μετάφραση της ορολογίας αποτέλεσε εξαρχής μέρος του μεταφραστικού μου εγχειρήματος αν και αφορούσε δυο εντελώς αντίθετες επαγγελματικές πραγματικότητες. Όντως την ίδια χρονική στιγμή –καλοκαίρι του 93- ανέλαβα τα καθήκοντά μου ως μεταφράστρια στο Συμβούλιο της ΕΕ και ταυτόχρονα οι δυο εκδότες στους οποίους είχα κάνει συγκεκριμένες προτάσεις βιβλίων μου απάντησαν θετικά, βάζοντας τέλος σε μια αρκετά μεγάλη περίοδο προσπαθειών διείσδυσης στον εκδοτικό χώρο. Hat trick λοιπόν.

Ως προς το Συμβούλιο ήμουν προετοιμασμένη και περίμενα με άγχος τη μοιραία συνάντηση με την ορολογία που για μια απόφοιτο ΓΓΦ και διδάκτορα Συγκριτικής λογοτεχνίας φάνταζε σαν συνάντηση με το Τέρας, τον Άλιεν· ως προς τα δυο μυθιστορήματα που επιτέλους μου δινόταν η ευκαιρία να μεταφράσω, τα είχα διαβάσει και επιλέξει και ουδόλως είχα παρατηρήσει την ορολογία που περιέκλειαν. Λοιπόν η πρώτη συνάντηση δεν ήταν τελικά και τόσο τρομακτική, η ορολογία ήταν σαφέστατα εκτεθειμένη στην επιφάνεια των κειμένων, χωρίς περιτυλίγματα, και προς βοήθειά μου πλην των παλαιότερων συναδέλφων και των συνοδευτικών εγγράφων όπου συχνά υπήρχε η πρωθύστερη μετάφραση των όρων, υπήρχε το ΤΙΣ, ο πρόγονος του ΙΑΤΕ –για όσους το θυμούνται.

Ως προς τα μυθιστορήματα όμως, οποία έκπληξη! Ξεκινώντας με ορμή τη μετάφρασή τους, το ένα ήταν το μυθιστόρημα του Βέλγου Pierre Mertens, *Les Eblouissements*, και το άλλο το *Histoires Napolitaines* του Γάλλου ιταλικής καταγωγής Jean Noel Schifano, διαπίστωσα κάτι που ως αναγνώστρια δεν είχα ουδόλως εντοπίσει· το μεν πρώτο, που αναφέρεται στη ζωή του μεγάλου Γερμανού ποιητή Γκόντφριντ Μπεν έβριθε εκτός από πλήθος Γερμανών ποιητών και των στίχων τους –που δεν είχαν μεταφραστεί τότε ακόμη στα ελληνικά- και από όρους δερματολογίας και όρους και εργαλεία ανατομίας των αρχών του 20^{ου} αιώνα, καθότι ο εν λόγω ποιητής ήταν και γιατρός. Το δεύτερο είχε να κάνει με διηγήματα βασισμένα σε πραγματικές ιστορίες από τα αρχεία της Νάπολης, του 14^{ου} -16^{ου} αιώνα, κατά μίμηση των *Ιταλικών Χρονικών* του Σταντάλ.

Η ορολογία εδώ ήταν κυρίως ενδυματολογική και αφορούσε ήθη και έθιμα εποχής, κυνήγι, όπλα, κτίρια, κλπ, που δεν έβρισκαν εύκολα αντιστοίχιση στην ελληνική πραγματικότητα της ίδιας εποχής. Και στις δυο περιπτώσεις κανένα ΤΙΣ δεν υπήρχε στη διάθεσή μου, ούτε και παλαιοί έμπειροι συνάδελφοι, ούτε βεβαίως διαδικτυο και σώματα κειμένων. Υπήρχαν λεξικά, εγκυκλοπαίδειες και επιστήμονες και γνώστες του κάθε πεδίου. Αυτή ήταν η αρχή της συνειδητοποίησης ότι η λογοτεχνία εμπεριέχει τα πάντα και βεβαίως την ορολογία ειδικών πεδίων, ενός ή πολλών.

Πράγματι η μεταφραστική μου πορεία με έφερε αντιμέτωπη με κάθε είδους ορολογία: εικαστική στην περίπτωση του *Άγνωστου Αριστουργήματος* του Μπαλζάκ, ψυχιατρική στην *Υπόθεση Βάργκας* του Πεσσόα, όπου ανατέμνει το έγκλημα και την προσωπικότητα του δολοφόνου αφενός με ψυχιατρικούς όρους εποχής και αφετέρου επινοημένους, οικονομική στην *Ουσία του εμπορίου* του ίδιου συγγραφέα, ναυτική στην περίπτωση της *Θαλασσινής Ωδής* του ετερονύμου του Άλβαρο ντε Κάμπος, ανθρωπολογική στο μυθιστόρημα *Μια Κυριακή στην πισίνα στο Κιγκάλι* που αφηγείται τη γενοκτονία των Τούτσι από τους Χούτου στη Ρουάντα και ούτω καθεξής. Νομίζω ότι δεν ήταν κάτι που έτυχε σε μένα, αλλά έτσι τυχαίνει σε όλους τους μεταφραστές κάποια ή κάποιες φορές στη διάρκεια της επαγγελματικής τους εμπειρίας. Θα μπορούσα να αντιστρέψω τους όρους της παρέμβασής μου μιλώντας όχι για Ορολογία με άρωμα Λογοτεχνίας αλλά για Λογοτεχνία με άρωμα Ορολογίας που ίσως θα απέδιδε καλύτερα τη γενικευμένη παρουσία της ορολογίας στα λογοτεχνικά κείμενα.

Θα πρέπει να επισημανθεί μια επιπλέον δυσκολία όταν οι όροι των διαφόρων πεδίων βρίσκονται διάσπαρτοι, εμφανίζονται άπαξ, δεν υπάρχει συνέχεια, δεν έχουν άμεση σχέση με το συγκεκριμένο ή δεν εντάσσονται λειτουργικά σε μια περιγραφή ή μια κατάσταση. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση μιας κοινότοπης και αναγνωρίσιμης ορολογίας σε ένα όμως φανταστικό και *sui generis* πλαίσιο, όπως η ορολογία που χρησιμοποιείται στην πειραγμένη πριν την ώρα μαγειρική ή στην περιγραφή και τη λειτουργία επινοημένων αντικειμένων, για παράδειγμα η μηχανική ορολογία που επιστρατεύει ο Μπορίς Βιαν στο έργο του *Ο αφρός των ημερών* για να περιγράψει το μυθικό πιανοκτίλ ή τις αινιγματικές εργοστασιακές εγκαταστάσεις.

Ο συγγραφέας όταν χρησιμοποιεί μια ειδική γλώσσα στην καλύτερη περίπτωση έχει τεκμηριώσει επαρκώς την ορολογία του, συχνά όμως αρκείται σε μια ερασιτεχνική χρήση της. Ο αναγνώστης του πρωτοτύπου, καθώς η ορολογία αφορά μια ειδική γλώσσα, δεν διαθέτει επίσης πάντα τις επαρκείς γνώσεις για την κατανόησή της. Συνήθως αντιλαμβάνεται κατά το μάλλον ή ήττον την ορολογία που περιέχει ένα μυθιστόρημα, χωρίς αυτό να τον εμποδίζει να σχηματίσει μια εικόνα στα μέτρα του λιγότερο ή περισσότερο ακριβή και να προχωρήσει την ανάγνωσή του. Εξου και η λειτουργία της ορολογίας στη λογοτεχνία εν είδει αρώματος που κάνει πιο πολύχρωμη και πικάντικη την πραγματικότητα. Ο μεταφραστής αντιθέτως ερχόμενος αντιμέτωπος με την όποια ορολογία βρίσκεται μπροστά στην υποχρέωση να κοινωνήσει στον αναγνώστη του πραγματικότητες, καταστάσεις, με λογική σύνθεση, δομή και λειτουργία και αντικείμενα απολύτως ακριβή γιατί η επιλογή του όρου στο μετάφρασμα έχει ευθύς εξαρχής κομβική σημασία για την κατανόησή του. Οι εσφαλμένες αποδόσεις και οι ενδεχόμενες παρανοήσεις ενδέχεται να δημιουργήσουν αφενός μια ανακριβή εικόνα, και αφετέρου μπορεί να αλλιώσουν το κείμενο, να εμποδίσουν την κατανόησή του ή και να προκαλέσουν πλήρη σύγχυση στον αναγνώστη.

Συμπεράσματα:

Μετά από αυτή τη σύντομη ανασκόπηση του θέματος και αναγνωρίζοντας αφενός την παρουσία της ορολογίας στη λογοτεχνία και αφετέρου την μη επαρκή σύνδεση των δυο αυτών όρων σε επίπεδο σπουδών και επαγγελματικής πρακτικής θα πρότεινα:

-Μύηση των μεταφραστών λογοτεχνίας στη μετάφραση της ορολογίας μέσα από ανάλογες ρυθμίσεις και προβλέψεις στα προγράμματα σπουδών.

-Περαιτέρω ανάπτυξη των ήδη υπαρχόντων πόρων και εμπλουτισμός τους με τη συμβολή περισσότερων μεταφραστών λογοτεχνίας στην κατάρτιση και δημοσιοποίηση γλωσσариών.

-Περαιτέρω αξιοποίηση των φόρουμ και δικτύων στο πλαίσιο της ορολογίας σε συνδυασμό με τη λογοτεχνική μετάφραση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Mais le bistouri s'est soudain mis au travail. [...] Déjà le thorax est incisé en Y, des clavicules au sternum, du torse au pubis. Après avoir ouvert une boutonnière au niveau de l'épigastre, l'opérateur décolle les lèvres de l'incision en rasant le gril des côtes.

Αλλά ξαφνικά το νυστέρι αρχίζει να δουλεύει. [...] Ο θώρακας έχει ήδη υποστεί εντομή, σε σχήμα Υ, από τις κλείδες ως το στήρνο, από τον κορμό ως την ήβη. Αφού άνοιξε μια οπή στο ύψος του επιγαστρίου, ο ανατόμος αποκολλά τα χείλη της εντομής ξεσκεπάζοντας το πλευρικό τόξο.

L'anatomiste tranche les cartilages avec une pince à os. Il déboîte les articulations, l'arbalète des clavicules au moyen d'un couteau boutonné. Le regard des étudiants plonge dans la cavité abdominale, où flottent les organes pareils à des agrumes de toutes formes, aux couleurs exotiques.

Ο ανατόμος κόβει τους χόνδρους με τον διατομέα. Αποσυνδέει τις αρθρώσεις, τις κλείδες με το ψαλίδι. Το βλέμμα των φοιτητών βυθίζεται στην υπογάστρια κοιλότητα όπου κολυμπούν τα όργανα, παρόμοια με εσπεριδοειδή όλων των σχημάτων, σε χρώματα εξωτικά.

Voyez, annonce-t-il, je tranche le mésentère, tout au long de son insertion sur l'intestin, j'introduis ensuite la branche boutonnée de l'entérotome dans la lumière de l'organe, et sectionne enfin, le long du bord mésentérique.

«Βλέπετε», αναγγέλλει, «τέμνω το μεσεντέριον, κατά μήκος της προσφύσεώς του πάνω στο έντερο, εισάγω κατόπιν το πεπλατυσμένο στέλεχος του εντεροτόμου στην οπή του οργάνου και τέλος τέμνω κατά μήκος του μεσεντερικού χείλους.

Saillie du cuir chevelu d'une mastoïde à l'autre, [...] On peut voir l'os de la boîte crânienne : les esquilles volent tout autour, cela sent le brûlé. On incise la dure-mère à l'aide d'une pointe de ciseaux. [...] Les doigts gantés s'insinuent sous les lobes frontaux ; d'une main agile, l'opérateur reçoit, comme une aumône de chair, le cerveau et le cervelet.

Εκδορά του τριχωτού της κεφαλής από τη μια μαστοειδή απόφυση ως την άλλη. [...] Μπορούμε να δούμε το οστόν του κρανίου: οι παρασχίδες πετούν ολόγυρα, μυρίζει καμένο. Χαράσσουν τη σκληρά μήνιγγα με τη βοήθεια της μύτης του ψαλιδιού. [...] Τα γαντοφορεμένα χέρια διεισδύουν κάτω από τους μετωπικούς λοβούς, με επιδέξιο χέρι ο χειρουργός δέχεται, σαν μια ελεημοσύνη της σάρκας, τον εγκέφαλο και την παρεγκεφαλίδα.

Pierre Mertens, *Les Eblouissements*, Seuil, 1987.

Pierre Mertens, *Εκτυφλωτικό σκοτάδι*, Μετ. Μ. Παπαδήμα Εξάντας, 1992.

Sur le même lit, il s'est trouvé une chemise d'homme, une fraise empesée, un panseron fuchsia tout balafré de crevés verts, [...] un crispin de cuir noir, un gant aux mailles de métal argente, trois bracelets d'or rouge, un collier d'émeraudes [...] des hauts-de-chausses parties vert a crevés jaunes, jaune a crevés verts, et une jupe de brocart jaune à ramages, [...]

Πάνω στο ίδιο κρεβάτι ευρέθησαν ένα ανδρικό υποκάμισο, μια κολλαρισμένη τραχηλιά, ένα προγαστρίδιο χρώματος φούξια με πράσινες φάσες, [...] ένας μαύρος δερμάτινος μανδύας, ένα γάντι με επάργυρους μεταλλικούς κρίκους, τρία βραχιόλια από κόκκινο χρυσό, ένα κολιέ από σμαράγδια [...] περισκελίδες κατά το ήμισυ πράσινες με κίτρινες φάσες και κατά το ήμισυ κίτρινες με πράσινες με φάσες, μια φούστα από κίτρινο κλαδωτό μπροκάρ, [...]

Mille yeux s'arrêtent sur ce corps si bien espagnolé, d'où se détachent les bijoux d'abord, le diadème d'or blanc et de diamants, les colliers perlés de chrysoprase, [...] d'où tombent la collerette fraisée, le corps piqué, les manchettes à rebras de dentelles, dont l'agrafe cliquette sur le marbre ; d'où se dénoue enfin le large vertugadin, cage moirée qui, huit jours durant, protégea [...] l'affolant mystère de sa vertu de novice.

Χίλια μάτια σταματούν σ' αυτό το κορμί με την ισπανική κατατομή, απ' όπου αφαιρούνται πρώτα απ' όλα τα κοσμήματα, το διάδημα από λευκόχρυσο και διαμάντια, τα περιδέραια από αχάτη, [...] απ' όπου πέφτουν η τραχηλιά, το μπούστο, οι δαντελένιες μανσέτες που η αγκράφα τους αντηχεί πάνω στο μάρμαρο, απ' όπου ξελύνεται τελευταίο το φαρδύ πηγοκνέφαλο, μεταξωτό κλουβί που για οκτώ μέρες προστάτευε το ερεθιστικό μυστήριο της αρετής της δόκιμης μοναχής [...].

Jean-Noël Schifano, *Chroniques napolitaines*, Gallimard, 1984.

Ζαν-Νοέλ Σκιφανό, *Ναπολιτάνικα χρονικά*, μετ. Μ. Παπαδήμα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα, 1995.

E vós, ó coisas navais, meus velhos brinquedos de sonho!

Componde fora de mim a minha vida interior!

Quilhas, mastros e velas, rodas do leme, cordagens,

Chaminés de vapores, hélices, gáveas, flâmulas,

Galdropes, escotilhas, caldeiras, colectores, válvulas;

Κι εσείς, πράγματα ναυτικά, παλιά παιχνίδια των ονείρων μου!

Πλάστε την εσωτερική μου ζωή έξω από μένα!

Καρίνες, κατάρτια και πανιά, πηδάλια, σχοινιά,

καμινάδες, έλικες, κόφες, σημαίες,

σχοινιά, κουβούσια, καζάνια, αγωγοί βαλβίδες,

Eh marinheiros, gajeiros! eh tripulantes, pilotos!

Navegadores, mareantes, marujos, aventureiros! [...]

Eh manipuladores dos guindastes de carga!

Eh amainadores de velas, fogueiros, criados de bordo!

E, ναύτες, θωρακίτες! E, Πληρώματα, πιλότοι!

Θαλασσοπόροι, ναυτικοί, λοστρόμοι, τυχοδιώκτες! [...]

E, οδηγοί των γερανών!

E, σεις, στα πανιά, θερμαστές, μούτσοι!

Façam enxárcias das minhas veias!

Amarras dos meus músculos!

Arranquem-me a pele, preguem-a às quilhas.

Façam do meu coração uma flâmula de almirante [...]

Calquem aos pés nos conveses meus olhos arrancados!

Quebrem-me os ossos de encontro às amuradas!

Φτιάξτε ξάρτια με τις φλέβες μου!
Παλαμάρια με τους μυς μου!
Ξεκολλήστε το πετσί μου, καρφώστε το πάνω στα σκαριά. [...]
Κάντε με την καρδιά μου φιάμολα ναυαρχίδας [...]
Ποδοπατήστε πάνω στις γέφυρες τα ξεριζωμένα μου μάτια!
Σπάστε τα κόκαλά μου πάνω στα φιλαρέτα!

Alvaro de Campos, *Ode marítima*, 1915.

Φερνάντο Πεσσόα, *Θαλασσινή ωδή* του Άλβαρο ντε Κάμπος, Μετ. Μ. Παπαδήμα, Νεφέλη, 2012.

– À chaque note, dit Colin, je fais correspondre un alcool, une liqueur ou un aromate. La pédale forte correspond à l'œuf battu et la pédale faible à la glace. Pour l'eau de Seltz, il faut un trille dans le registre aigu. Les quantités sont en raison directe de la durée : à la quadruple croche équivaut le seizième d'unité, à la noire l'unité, à la ronde la quadruple unité. Lorsque l'on joue un air lent, un système de registre est mis en action, de façon que la dose ne soit pas augmentée – ce qui donnerait un cocktail trop abondant – mais la teneur en alcool. Et, suivant la durée de l'air, on peut, si l'on veut, faire varier la valeur de l'unité, la réduisant, par exemple, au centième, pour pouvoir obtenir une boisson tenant compte de toutes les harmonies au moyen d'un réglage latéral.

– C'est compliqué, dit Chick.

– Le tout est commandé par des contacts électriques et des relais. Je ne te donne pas de détails, tu connais ça. Et d'ailleurs, en plus, le piano fonctionne réellement.

— Σε κάθε νότα, απάντησε ο Κολέν, αντιστοιχίζω ένα οινόπνευματώδες, ένα λικέρ ή ένα άρωμα. Στο δυνατό πεντάλ αντιστοιχεί το χτυπημένο αυγό και στη σουρντίνα, ο πάγος. Για το νερό του Σελτζ χρησιμοποιώ μια τρίλια από την υψηλή περιοχή. Οι ποσότητες είναι ευθέως ανάλογες με τη διάρκεια: τα τέσσερα εξηκοστά τέταρτα ισοδυναμούν με ένα δέκατο έκτο του ολόκληρου, στο μαύρο το τέταρτο, στο στρογγυλό τα τέσσερα τέταρτα. Όταν παίζουμε μια αργή μελωδία, ένα σύστημα από ρετζίστρα μπαίνει σε κίνηση έτσι ώστε να μην αυξάνεται η δόση –επειδή τότε θα παίρναμε μια τεράστια ποσότητα κοκτέιλ– αλλά η περιεκτικότητα σε οινόπνευμα. Και σύμφωνα με τη διάρκεια της μελωδίας, μπορούμε αν θέλουμε να μεταβάλουμε την αξία του τετάρτου μειώνοντάς την, παραδείγματος χάρη, στο εκατοστό ώστε να έχουμε ένα ποτό που θα λαμβάνει υπόψη του όλες τις αρμονίες, με τη βοήθεια ενός πλάγιου μηχανισμού.

— Είναι περίπλοκο, είπε ο Σικ.

— Το όλο σύστημα ρυθμίζεται από ηλεκτρικές επαφές και ρελέ. Δεν σου λέω άλλες λεπτομέρειες, τα ξέρεις. Και επιπλέον, το πιάνο παίζει κανονικά.

Les bruits commençaient à lui parvenir : sourd vrombissement des turboalternateurs généraux, chuintement des ponts roulants sur les poutrelles entrecroisées, vacarme des vents violents, de l'atmosphère se ruant sur les tôles de la toiture. [...] Sous ses pieds, la tôle bosselée était chaude, crevée par endroits, et l'on apercevait, par les trous, la gueule rouge et sombre des fours de pierre tout en bas. Les fluides passaient en ronflant dans de gros tuyaux peints en gris et rouge, au-dessus de sa tête, et, à chaque pulsation du cœur mécanique que les chauffeurs mettaient sous pression, la charpente s'infléchissait légèrement vers l'avant avec un faible retard et une vibration profonde. [...]

En bas, devant chaque machine trapue, un homme se débattait, luttant pour ne pas être déchiqueté par les engrenages avides. Au pied droit de chacun, un lourd anneau de fer était fixé. On ne l'ouvrait que deux fois par jour : au milieu de la journée et le soir. Ils disputaient aux machines les pièces métalliques qui sortaient en cliquetant des étroits orifices ménagés sur le dessus. Les pièces retombaient presque immédiatement, si on ne les recueillait pas à temps, dans la gueule, grouillante de rouages, où s'effectuait la synthèse.

Il y avait des appareils de toutes les tailles. [...]

Pour purifier l'atmosphère, de longs jets d'essences traversaient obliquement la pièce, luisants de reflets, par places, et condensant autour d'eux les fumées et les poussières de métal et d'huile chaude qui montaient en colonnes droites et minces au-dessus de chaque machine. Chick releva la tête. Les tuyaux le suivaient toujours. Il arriva à la cage de la plate-forme de descente, entra et referma la porte derrière lui.

Οι θόρυβοι άρχισαν να έρχονται στ' αυτιά του: ο υπόκωφος βρυχηθμός από τις κεντρικές στροβιλογεννήτριες, το σφύριγμα των κυλιόμενων γεφυρών πάνω στις συζεύξεις των δοκαριών, ο θόρυβος των ισχυρών ανέμων της ατμόσφαιρας καθώς ορμούσαν πάνω στις τσίγκινες σκεπές. [...] Κάτω από τα πόδια του, ο χιλιοχτυπημένος τσίγκος ήταν ζεστός, τρύπιος κατά τόπους, ενώ από τις τρύπες μπορούσες να δεις κάτω χαμηλά το σκουροκόκκινο στόμιο των πέτρινων καμινιών. Τα υγρά περνούσαν ροχαλίζοντας πάνω από το κεφάλι του μέσα από χοντρούς σωλήνες βαμμένους γκρι και κόκκινους, και σε κάθε παλμό της μηχανικής καρδιάς που οι θερμοστές έθεταν υπό πίεση, η σκεπή λύγιζε ελαφρώς προς τα μπρος με μια μικρή καθυστέρηση και μια βαθιά δόνηση. [...]

Κάτω, μπροστά από κάθε ογκώδη μηχανή, ένας άνθρωπος πάλευε, προσπαθώντας να μη γίνει κομμάτια από τα αδηφάγα γρανάζια. Στο δεξί πόδι του καθενός ήταν στερεωμένος ένας βαρύς κρίκος· τον άνοιγαν μόνο δυο φορές την ημέρα, στη μέση της μέρας και το βράδυ. Πολεμούσαν να πάρουν από τις μηχανές τα μεταλλικά κομμάτια που έβγαιναν μ' ένα κλικ από τα στενά ανοίγματα που υπήρχαν στο πάνω μέρος τους. Τα κομμάτια αυτά έπεφταν σχεδόν αμέσως, αν δεν τα μάζευαν εγκαίρως, μέσα σ' ένα θορυβώδες στόμιο γεμάτο γρανάζια όπου λάμβανε χώρα η σύνθεση.

Υπήρχαν μηχανές κάθε μεγέθους. [...]

Για να καθαρίζει η ατμόσφαιρα, μακριοί πίδακες βενζίνης διέσχιζαν διαγωνίως το χώρο, λαμπυρίζοντας κατά τόπους από τις αντανάκλασεις, συμπυκνώνοντας γύρω τους τις σκόνες και τους καπνούς από τα μέταλλα και το ζεστό λάδι που ανέβαιναν σε λεπτές, κάθετες στήλες πάνω από κάθε μηχανή. Ο Σικ ανασήκωσε το κεφάλι, οι σωλήνες συνέχιζαν να τον ακολουθούν. Έφτασε στον κλωβό της πλατφόρμας καθόδου, μπήκε μέσα κι έκλεισε πίσω του την πόρτα.

Boris Vian, *L'Écume des jours*, 1947.

Boris Vian, *Ο αφρός των ημερών*, Μετ. Μ. Λεοντάρη, Μ. Παπαδήμα, Νεφέλη, 2013.

D'innombrables ébauches, des études aux trois crayons, à la sanguine ou à la plume, couvraient les murs jusqu'au plafond.

Αναρίθμητα προσχέδια, σπουδές με τρία μολύβια, με γραφίδα από αιματίτη ή πένα, κάλυπταν τους τοίχους ως την οροφή.

...j'ai, [...] ébauché ma figure dans un ton clair avec une pâte souple et nourrie, [...]

Puis je suis revenu sur mon œuvre, et au moyen de demi-teintes et de glacis dont je diminuais de plus en plus la transparence, j'ai rendu les ombres les plus vigoureuses et jusqu'aux noirs les plus fouillés ; [...] Aussi, n'ai-je pas arrêté les linéaments, j'ai répandu sur les contours un nuage de demi-teintes blondes et chaudes qui fait que l'on ne saurait précisément poser le doigt sur la place où les contours se rencontrent avec les fonds.

...έτσι κι εγώ ξεκίνησα τη μορφή μου σε ανοιχτό τόνο με μια εύπλαστη και πυκνή πάστα [...] Έπειτα ξανάπιασα το έργο μου, και με ημιτόνια και λαζούρα, της οποίας μείωνα προοδευτικά τη διαφάνεια, απέδωσα τις πιο έντονες σκιές, μέχρι και τα πιο βαθιά μαύρα [...] δεν χάραξα αυστηρές γραμμές, αλλά σκόρπισα στο περίγραμμα ένα νεφέλωμα ξανθών και ζεστών ημιτονίων που έχουν ως αποτέλεσμα να μην μπορούμε να βάλουμε με ακρίβεια το δάχτυλό μας στο σημείο όπου το περίγραμμα συναντά το φόντο.

Honoré de Balzac, *Le chef-d'œuvre inconnu*, 1831.

Ονορέ ντε Μπαλζάκ, *Σαραζίν & Το άγνωστο αριστούργημα*, Εισ. σημ.-επιμ.-σημ. Μ. Παπαδήμα, ύψιλον/βιβλία, 2007.

Nestas neuropsicoses mistas há, porém, que considerar uma coisa: é que é tão divergente a dosagem das duas neuropsicoses componentes que os histero-epilépticos — com outros mistos, os histeroneurasténicos — são de um grande número de classes e feitios.

Temos, assim, três tipos de relação entre a epilepsia e a histeria nos três tipos de assassino. No assassino passional há uma tendência histérica, que, com a epileptização do momento, forma ocasionalmente a histero-epilepsia. No assassino temperamental há exactamente o contrário: há um fundo epiléptico que, com a histerização, por vezes pequena, do momento, forma a histero-epilepsia. No assassino meditado, a histero-epilepsia é radical e, por assim dizer, equilibrada. Não há histerização do momento, não há epileptização do momento: há uma acumulação lenta de impulsos externos, reprimidos na sua reacção imediata, ou de pensamentos que se tornam como impulsos externos.

Σ' αυτές τις μικτές νευροψυχώσεις όμως πρέπει να παρατηρήσουμε ένα πράγμα: η αναλογία των δυο νευροψυχώσεων που τις συνθέτουν, αποκλίνουν τόσο που οι υστερικο-επιληπτικοί —όπως και οι άλλοι μικτοί τύποι, οι υστερικο-νευρασθενικοί- συνιστούν ένα μεγάλο αριθμό κατηγοριών και ειδών.

Έτσι έχουμε τρεις τύπους σχέσης μεταξύ της επιληψίας και της υστερίας στους τρεις τύπους δολοφόνων. Στον δολοφόνο λόγω πάθους, υπάρχει μια υστερική τάση η οποία, μαζί με την επιληπτικοποίηση της στιγμής, σχηματίζει περιστασιακά την υστερικο-επιληψία. Στον ιδιοσυγκρασιακό δολοφόνο, υπάρχει ακριβώς το αντίθετο: ένα επιληπτικό υπόβαθρο που, με την υστερικοποίηση, ενίοτε μικρή τη δεδομένη στιγμή, σχηματίζει την υστερικο-επιληψία. Στον δολοφόνο εκ προμελέτης, η υστερικο-επιληψία είναι ριζική και, ούτως ειπείν, ισοροπημένη. Δεν υπάρχει υστερικοποίηση της στιγμής, δεν υπάρχει επιληπτικοποίηση της στιγμής: υπάρχει μια αργή συσώρευση εξωτερικών παρορμησεων, κατεσταλμένων στην άμεση αντίδρασή τους, ή σκέψεων που λειτουργούν σαν να ήταν εξωτερικές παρορμήσεις.

Chegamos, pois, à conclusão de que o autor deste crime tem uma fraqueza de vontade de impulso, de aí a inibição temperamental do seu instinto criminoso, e de aí, também, o não emergir este instinto senão sob a sollicitação de una circunstância ocasional, operando sobre un instinto obscuro, constantemente inibido.

Φτάνουμε συνεπώς στο συμπέρασμα ότι ο δράστης αυτού του εγκλήματος παρουσιάζει αδυναμία ως προς τη βούληση παρόρμησης, εξού και η ιδιοσυγκρασιακή αναστολή του εγκληματικού του ενστίκτου, εξού και η μη ανάδυση αυτού του ενστίκτου παρά μόνο υπό τη διέγερση μιας τυχαίας περίπτωσης, που ενεργεί πάνω σε ένα σκοτεινό ένστικτο, συνεχώς ανεσταλμένο.

Fernando Pessoa, *O Caso Vargas*, 1923-1935.

Fernando Pessoa, *Υπόθεση Βάργκας*, Εισ.-Μετ. Μ. Παπαδήμα, Νεφέλη, 2011.
